

"דרבן" ו"עתון השמתי"

ההומור בימי העליה השניה

מאת ג. קרסל

האיכרים ולוחם בפועלים. אף כי עתונו ירה את חיצו בפועלי הי עליה השניה וביחוד בפועלי-ציון. לשם "איזון" התל גם בכנייהודה ובעתונו. כאן הופיעה לראשונה הקריקטורה בעתונות ההיתול. פור- סמו בו בין השאר, קריקטורות על בן-יהודה, העוסק במילון ועל חזי קר החי ישראל אהרוני, הנהפך לפרפר. חוקרי התיאטרון בארץ ימצאו ודאי עניין בכך, שמצוייה כאן קריקטורה ל"הכילי".

על צייר הקריקטורות ארנולד לחובסקי מספר לאחר שנים אה- רוני בספרו הנחמד: "זכרונות זואולוג עברי" (עמ' 221-222): "הפרופסור לחובסקי שימש מורה לציור בבצלאל ובן-יהודה זכרו לברכה הוציא לאור עתון היתולי בשם, חמר-גמל". בעתון הזה צייר פרופסור לחובסקי חגב בכנפיים פרושות וכחזה החגב העתיק באמ- נות מפליאה את פני ויכתוב תחת התמונה: "אהרוני פרפר", כי אז עסקתי הרבה בתורת הפרפרים והצייר המפורסם לא ידע להבדיל בין פרפר לחגב - דמות דיוקני צייר אמנם בדיוק רב, אבל בזעיר אנפין והיתה דרושה הסתכלות עין חרה מאוד להכיר את פני".

כמובן, שגם כאן תופסת ה"חש- מה" מקום בולט. יחד עם זאת מזכירים לו, לבן-יהודה, את הט- פתו הנמרצת לאוגנדה. הפרודיה על סיסמאות פועלי העליה השניה היא בערך כך: "תקופת הפועלים - אנחנו נושאי דגל התחיה! האיכרים שונרים, הציונים סתם יסוד נרקב! אנחנו נבנה, אנחנו נעשה, אנחנו נעשה פה הכל, אנחנו נראה לכם איך ומה לעשות. אתם לא פועלים - קוראים פוע- לי-ציון. אחנו הפועלים האמיתיים, עונה הפועל הצעיר. תימנים מר- כסיסטים, מורים-פועלים צעירים - - - - - וכך, שפע עקיצות נש- לחו לעבר עסקני הישוב, שקל מאוד להכירם מבעד למסווה הי כינויים השונים והמשונים וכן "זוכה" כיבוש-העבודה של הפועל הצעיר לקיתונות-לעג.

קוראי ימינו, יתקשו להבין את הכתוב בעתונות ההיתול הזו, כי כל פסוק טעון, פירוש רש"י, דוגמה אחת מני רבות: במדור "דיעות ספרותיות" מצוייה "דיעה" מעין זו: "ה'חזוה' י. אבויה, מחבר החזיונות לפני שואה ו'ברזל ב' ברזל' כתב עכשיו דרמה חדשה: 'אתרי שואה' ואחריה תבוא שורה שלמה של דרמות אחרות: 'עץ בעץ', 'רוח ברוח', 'אש באש' ו' מים במים' - - - - -". הכוונה ל- יצחק וילקנסקי (לאחר מכן: אל- עזרי-וולקני) מראשי הפובליציס- טים ב"הפועל הצעיר", שפירסם, בחתימה בדויה - י. אבויה", שני מחזות: "לפני שואה" ו"בר- זל בברזל" בקבצים שערך ברנר: "המעורר" ו"רביבים".

יש עניין רב בעתונות-ההיתול, שנאספה כמעט בשלימותה על-ידי האספן יעקב צרקוני ז"ל. האוסף בידי אלמנתו, האם לא ימצא מוסד שיגאל אוסף זה?

חוקר המכע אהרוני (פסוקי מתיא): איכה זה נחפזתי לפרפר!

חמר-גמל

ירחון תר"ל

חמדה, שהשתתפה אף היא בעתון בעלה ובין היתר הנהיגה בו את מדור האופנה הראשון בסוגו ב- עתונות העברית. עתון זה הופיע מאותה שנה בכל פורים עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה. לאחר המלחמה חודש ויצא בסך הכל במשך עשר שנים. הרוצה לעמוד על צביונו של הישוב, מצידו "העקום", כלומר הרציני ביותר, ילך לעתון זה. הכותרת, עתון חשמתי" התנוססה בו ארבע שנים עד שפינתה מקומה לרמיות-הלע- גה אחרת על בן-יהודה (עתון הגוף ועוד).

מוסף מסוג אחר היה "חמר- גמל", שהופיע כתוספת להצב"י, העתון היומי אשר לבן-יהודה ול- איתמר בנו. אכן, בן אב"י חתום כאחראי לו, אולם לא היתה לו כל יד בעתון זה, שכן כל החומר נכתב ונערך בידי ישעיה קרניאל, הנודע יותר, או כנכון: הנשכח יותר בכינויו "עזמות", שבו חתם על פיליטונים כל שנות קיומו של "דואר היום". עזמות הוציא עתון- היתול לפורים במשך שנים ושמו "הדרבן". עזמות עלה עם הוריו בערוז תינוק, גדל במושבה זכרון יעקב והיה במשך יותר משנות- דור דוברם של האיכרים ובני הי-

שיתו (בדיוק: מגליונו השני ב- דפוס). עתה מותר לומר, שבן- יהודה סיפק חומר למכביר לעתון- נות-היתול ואי-אפשר היה שלא לכתוב דברי-היתול עליו ועל עתו- נו. ואכן, סילמן הזכיר זאת ל- מעשה.

עתונו של סילמן נושא את כו- תרת המשנה: "עתון חשמתי". איני יודע כמה מקוראי ימינו ידעו מה פירוש המלה "חשמתי". לא יופיל לה, לקורא, גם מילונו של חוקר הלשון ראובן סיוון (בנו של סילמן). ובכן, זהו חידוש לשרי- ני של בן-יהודה ל"קונסטיוציה", שהוענקה אז באימפריה העות- מנית אחרי מהפכת "התורכים הי- צעירים". באין מלה עברית לקונ- סטיטוציה טבע בן-יהודה חידוש זה: חשמתי" ראשי תיבות הן ל- פסוק שלם: "דוקת-שלטון לוג- בלה". סילמן פתח בהתקפת-היתול על בן-יהודה ולא היתה תיבה ש- ביקשה הלעגה כמו "חשמה" זו. ואכן זכתה החשמה לתגובות הי- תול, שנמשכו שנים רבות, עד שירדה לתהום הנשיית.

לא התפק סילמן בכותרת אלא הקדיש הומורסקה שלמה לחש- מה" זו. אף הוסיף מערכון-היתולי על רעיונו של אליעזר בן-יהודה,

מן המפורסמות שהעתונות הי עברית היתה בראשיתה "רצינית" עד מאד. ההומור, ואין צורך לומר תוספות הומוריסטיות, בעיקר לי פורים, היו כבל-יראה וכבל-ימי- צא. סיפר פעם החוקר המובהק א.ר. מלאכי במחקרו "תוספות-פורים בעתונות העברית" (ב"הדואר" מ- לפני שנים) כיצד איתר ההומור לבוא בשערי העתונות המדובר בעם, ששפע הומור אפילו בשערי- תיו הקשות והמרות.

חלוץ ההומור בעתונות העברית היה האיש, שמלבד הסגולות הי- רבות שניחן בהן היה גם בעל הומור חינוני ביותר - הלא הוא שר העתונות העברית נחום סוקר- לוב. למען האמת חובה להוסיף, שהיו בעתונות מדורים מוקדשים לפיליטונים, שבהם בא כביכול, ההומור לידי ביטוי. אבל היה זה אך תחליף ולרוב לא מוצלח ביו- תר. "ילך נא הלצון העברי ר- יצחק! יתלוש ההיתול היהודי את מיתרי-הלבבות העצובים!" - כך קרא סוקולוב והוא גם קיים משאל- חו זו ומכאן יזמתו לתוספות-פור- רים ב"הצפירה" ב"הצופה" ועוד. ארץ-ישראל פיגרה והסתפקה ב- עתונותה בנוסח הרציני. אפילו א. בן-יהודה שהכניס לעתונו את הנוסח הקל, עדיין לא העז לפסוע צעד נוסף להומור של ממש. אפי- שר שבמידה רבה גרמה לכך הצנ- זורה העותומנית, אף שההומור שצץ לאחר מכן כוון כולו אל הישוב עצמו. אבל עובדה היא, שרק לאחר מהפכת "התורכים הי- צעירים" (1908) היו שתי מהפכות בעתונות העברית: החל להופיע העתון היומי הראשון: "הצב"י" (אולו תרס"ח / 1908), בעריכת אליעזר בן-יהודה ובנו איתמר וב- פורים שלאחר מכן יצא העתון ההיתולי הראשון, לא כתוספת ל- עתון ושמו "ליהודים". לא עבר חודש ובערב-פסח יצא העתון הי- היתולי השני, "חמר-גמל", שברא- שו מתנוסס שמו של האחראי - בן אב"י.

המצוי אצל תולדות העליה הי- שניה יודע על שני הזרמים, ש- אותם ביטאה העתונות העברית: הישוב החדש, ובעיקר בני המו- שבות, מצאו בעתונו של בן-יהודה את מבטאם הנאמן ביותר. פועלי העליה השנייה, שהיו באותה שנה (1909) בראשית התארגנותם, הו- ציאו את עתונם, שהיה בכור עתו- נות-העבודה הארצישראלית: "ה- פועל הצעיר". (העתון השני, כט- אונם של פועלי ציון, החל להופיע רק ב-1910).

חלוץ עתונות-ההיתול היה אי- פוא, ליהודים", שנערך ואף גב- תב כרובו הגדול על-ידי קדיש יהו... סילמן, איש-הכס ופיקח, שהוציא במשך שנים רבות עתוני- היתול וחוכרות-היתול, נוסף ל- סוגים ספרותיים אחרים שבהם עסק סילמן היה איש "הפועל הי- צעיר" הנשתתף, בבטאון, ה- מכתב